

Πρόλογος

Για μένα όλα ξεκίνησαν στη μακρινή Μεσοποταμία, τη χώρα που τώρα τη λένε Ιράκ, γη των ονομάτων και της ιστορίας της Βίβλου, της απέραντης ερήμου και της χουρμαδιάς, του καυτού ήλιου και του λίβα, γη της Βαβυλώνας, της Βαγδάτης και του Κήπου της Εδέμ, όπου ο ορμητικός Ευφράτης κι ο πανίσχυρος Τίγρης συγκλίνουν και εκβάλλουν στον Περσικό Κόλπο.

Σ' αυτήν τη γη, τη γη των Αράβων, πεδίο μάχης τότε ανάμεσα στους αντίπαλους κατακτητικούς στρατούς της Βρετανίας και της Τουρκίας, ήταν σαν να με ξύπνησε ο απόηχος των όπλων που κροτούσαν στην πρωτεύουσα της δικής μου χώρας, της Ιρλανδίας.

Τομ Μπάρι, *Guerrilla days in Ireland*¹

Παιδί ήμουν ακόμα, ίσως δέκα ή έντεκα χρονών, όταν για πρώτη φορά συνειδητοποίησα ότι στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο ο Τούρκος παππούς μου από μητέρα, ο Ζοζέφ Ντακάντ, είχε φυλακιστεί απ' τους Βρετανούς στην Παλαιστίνη, ένα μέρος τόσο εξωτικό ώστε να απουσιάζει από όλους τους χάρτες. Μια φειδωλή εξήγηση συνόδευε την πληροφορία: η φυλάκιση του παππού μου είχε κάποια σχέση με κατασκοπεία για λογαριασμό των Γερμανών. Περίπου τον ίδιο καιρό, έμαθα επίσης ότι ο Ιρλανδός παππούς μου, ο Τζέιμς Ο' Νιλ, είχε φυλακιστεί απ' τις αρχές στην Ιρλανδία στη διάρκεια του ίδιου πολέμου. Κανείς δεν μου εξήγησε ακριβώς γιατί, πού ή για πόσο καιρό, οπότε απέδωσα τη φυλάκισή του σε καταστάσεις που αφορούσαν την Ιρλανδία και τον IRA του παλιού καιρού. Στις δύο δεκαετίες που ακολούθησαν, οι γονείς μου όχι μόνο δεν συζητούσαν αυτά τα ζητήματα, αλλά ούτε καν τα ανέφεραν. Μάλιστα, το θέμα των δύο παππούδων μου,

που και οι δύο ήταν πια μακαρίτες, δεν μνημονευόταν σχεδόν ποτέ και, εκτός από μια γαμήλια φωτογραφία του Ζοζέφ και της γυναικάς του Ζορζέτ, δεν υπήρχε καμιά άλλη στο σπίτι μας. Εγκλωβισμένοι στο καθεστώς της γονικής σιωπής, οι παππούδες μου παρέμεναν βουβοί και λησμονημένοι.

Αυτός ήταν εν μέρει ο λόγος που χρειάστηκε να φτάσω τα τριάντα μου για να με προβληματίσει σοβαρά η παράξενη αυτή ομοιότητα στη ζωή των παππούδων μου και να μπω στον πειρασμό να τη διερευνήσω, να δοκιμάσω να ανοίξω πόρτες που είχαν για χρόνια παραμείνει κλειστές, ίσως και κλειδωμένες· τότε διέκρινα για πρώτη φορά όλα όσα συνέδεαν αυτούς τους δύο άντρες, που ποτέ δεν συναντήθηκαν, και τις δύο φυλακίσεις – η μία στην αποπνικτική ζέστη της Ανατολικής Μεσογείου και η άλλη στις βροχερές και σποραδικά ηλιόλουστες πεδιάδες της κεντρικής Ιρλανδίας.

Όπως θα γίνει σύντομα φανερό, δεν υπέβαλα τη ζωή των δύο παππούδων μου στη βάσανο μιας αναλυτικής πολιτικής σκέψης, στην ειδική θεώρηση ενός ιστορικού, ούτε με διακατείχε καμιά αφύσικη περιέργεια να μαθαίνω τι κρύβεται πίσω από κλειστές πόρτες. Γενικά, ακούμαι όπως όλοι ο άνθρωποι να προχωρώ βασιζόμενος στην πεποίθηση ότι όλες τις σημαντικές πληροφορίες –οτιδήποτε σχετίζεται με τα βασικά μου ενδιαφέροντα– θα μου τις παρέχουν όσοι είναι επιφορτισμένοι με το έργο αυτό: οικογένειες, σχολεία, πρακτορεία ειδήσεων, επαναστάτες. Αυτό ισχύει, παρ'όλο που οι γνώσεις μου για τα περισσότερα ιστορικά και πολιτικά θέματα θα μπορούσαν να χωρέσουν σε μια ετικέτα τετραδίου, είναι σχεδόν σίγουρα λαθεμένες, και, σε τελευταία ανάλυση, ενεργούν μάλλον σαν πολιτικό υπνωτικό – κάτι που ίσως εξηγεί γιατί κάθε ανακάλυψη που έκανα για τη ζωή των παππούδων με έβγαζε σιγά σιγά από το λήθαργο όπου βρισκόμουν. Χρειάστηκε να με ωθήσουν ανώμαλες δυνάμεις –η επαγγελματική περιέργεια ενός συγγραφέα μεταλλαγμένη σε μονομανία– για να βυθιστώ σκουντουφλώντας απρόθυμα και με πρησμένα μάτια στο παρελθόν και, όπως αποδείχτηκε τελικά, στην ονειρική ενάργεια της φρίκης του.

Δύο ήταν τα ερεθίσματα, ένα για κάθε παππού.

Η Τουρκάλα γιαγιά μου, η Μαμί Ντακάντ –από το γαλλικό

manie που σημαίνει γιαγιάκα – ήταν τρομερά προσκολλημένη με μια αρμαθιά κλειδιά. Τα κρατούσε στο χέρι της απ' το πρωί ως το βράδυ και μετά τα έκρυβε κάτω απ' το μαξιλάρι της απ' τη νύχτα ως το πρωί. Όταν τα έχανε, ήταν σαν να άνοιγαν οι πύλες της κόλασης, σε πολλές γλώσσες. Πρώτα έβαζε τις φωνές στον εαυτό της στα αραβικά («Γιιιιι!»), κατόπιν στην οικογένειά της στα γαλλικά («*Où sont mes clefs?*²») και, τέλος, με τρομαχτική ένταση και χολή, στον πλησιέστερο υπηρέτη στα τούρκικα: «*ANAHTARLAR NERDE?*» Η απώλεια των κλειδιών δεν ήταν το μόνο πράγμα που την κούρδιζε. Η γιαγιά μου κατσάδιαζε συχνά, και για πολλούς και διάφορους λόγους, γκαρσόνια, καμαριέρες, διευθυντές, καθαρίστριες και μαγείρους που δούλευαν στο ξενοδοχείο της ενώ παράλληλα φρόντιζαν τις προσωπικές της ανάγκες και τις ανάγκες της οικογένειάς της. Όλη μέρα μπαινόβγαιναν κάθιδροι στο διαμέρισμά της, κουβαλώντας πανέρια με φρυγανιές, κατσίκισιο τυρί, αρνίσια παϊδάκια, ψάρια, μελιτζάνες, κρεατόπιτες, πεπόνια, καρπούζια, νερό, λεμονάδες, μπίρες Έφες, σόδες, κοκακόλες, τούρκικους καφέδες, τούρκικο τσάι. Έπινες, έπινες και δεν χόρταινες. Η Μερσίνα, το λιμάνι της νοτιοανατολικής Τουρκίας όπου έμενε η γιαγιά μου, είναι από τα πιο υγρά και ζεστά μέρη στη Μεσόγειο, και τον Αύγουστο, όταν οι γονείς μου και τα τέσσερα παιδιά τους κατέφταναν για τις καλοκαιρινές διακοπές, το αποπνιχτικό διαμέρισμα της γιαγιάς στο ρετιρέ του ξενοδοχείου ήταν καυτό σαν χαμάμ. Μάταια οι ανεμιστήρες ανακύκλωναν τον ζεστό αέρα, και το ελάχιστο ρεύμα δροσιάς που έβγαζε το θορυβώδες κλιματιστικό ξεγλιστρούσε ανήμπορο μέσα απ' τα παράθυρα προς το λιμάνι, όπου τουρκικά πολεμικά κάθονταν στα ασάλευτα νερά σαν κομμάτια κέικ πάνω σε δίσκο. Όταν δεν ήμασταν ακίνητοι στα ντιβάνια, εξαντλημένοι, παραζαλισμένοι, αποφεύγοντας τις πολλές κινήσεις, ανοίγαμε ένα απ' τα ψυγεία – οι πόρτες, ψηλές ίσαμε το μπόι μας, άνοιγαν με ένα λαστιχένιο, ρουφηχτό αγκομαχτή – και κατεβάζαμε μεγάλες, αχόρταγες γουλιές παγωμένου νερού απ' τα μπουκάλια του Τζόνι Γουόκερ και του Γκλενφίντιχ που βρίσκονταν αραδιασμένα στο ράφι της πόρτας. Τα ξεσπάσματα της γιαγιάς μου ήταν τρομαχτικά γιατί ήταν απότομα και άδικα, και οι τυχόν μικρές καθημερινές αβλεπίες στο νοικο-

κυριό που τα προκαλούσαν (ένα πιρούνι βαλμένο κατά λάθος σε ένα συρτάρι γεμάτο ασημικά Κριστόφλ, κάποιο πταίσμα στο σφουγγάρισμα) ήταν τελείως δυσανάλογες με τον κόλαφο που ακολουθούσε. Ποτέ μου δεν κατάλαβα στην πραγματικότητα γιατί κατέφευγε σ' αυτά τα αυταρχικά ξεσπάσματα. Αγαπούσε και δινόταν ολόψυχα στους φίλους και στα μέλη της οικογένειας, ενώ ήταν ταυτόχρονα και συνεπής εργοδότης. Ίσως να έπαιζε κάποιο ρόλο η ζέστη, ίσως η φυλετική και ταξική υπεροψία. Όπως και να 'χε το πράγμα, ο Μεχμέτ Αλή, ο Μεχμέτ, ο Χουσεΐν, η Φατμά και όλοι οι άλλοι άκουγαν τα σχολιανά τους.

Όπως είπα, η Μαμί Ντακάντ είχε μια αρμαθιά κλειδιά που κουβαλούσε πάνω της αδιάκοπα. Ποτέ δεν τα κουδούνισε ούτε και τα έβαλε σε κάποιο ωραίο μπρελόκ. Τα είχε περασμένα σε ένα σκέτο κομμάτι σύρμα και τα κρατούσε σφιχτά στο χέρι της – ακόμα και στα γεράματα, όταν η αρθρίτιδα είχε παραμορφώσει τα δάχτυλά της, σαν νύχια ανήμπορου αρπαχτικού.

Ένα καλοκαιριάτικο πρωινό στα τέλη της δεκαετίας του '80, στα εικοσιπέντε μου, έγινε κάτι που θα μπορούσε να είναι βγαλμένο από μια ιστορία μυστηρίου για παιδιά. Ο εξάδελφός μου ο Φαΐδωνας (γιος της Έμι, αδελφής της μητέρας μου) κι εγώ αποφασίσαμε να ρίξουμε μια ματιά στην αποθήκη του ξενοδοχείου. Ξέραμε ότι εκεί φύλαγαν οικογενειακά κειμήλια και ήμασταν όλο περιέργεια. Ζητήσαμε λοιπόν απ' τη γιαγιά το κλειδί.

«Γιατί;» ρώτησε. Είχε έρθει η κομμώτρια και της έκοβε τα μαλλιά στην αποπνιχτική ζέστη της τραπεζαρίας. Είχε μια λευκή πετσέτα περασμένη στους ώμους και μια εντυπωσιακά μεγάλη στάχτη κρεμόταν στραβά απ' το υπόλειμμα του τσιγάρου στα χείλη της. Αν και η καπνιστική της καριέρα πλησίαζε στο τέλος της (σαράντα τουλάχιστον άφιλτρα, κατά προτίμηση σέρτικα, Παλ Μαλ την ημέρα επί σαράντα ολόκληρα χρόνια), ήταν ακόμα ικανή να ρουφήξει ένα ολόκληρο τσιγάρο χωρίς να το αγγίξει καθόλου με τα δάχτυλά της.

Της εξήγησα. Η Μαμί Ντακάντ με κοίταξε με δυσπιστία και μετά, χωρίς να πει λέξη, μου έδειξε τα κλειδιά της στο διπλανό τραπέζι. Της τα πήγα. Έβγαλε απ' το σωρό ένα κλειδί παλαιού τύπου και μου το έδωσε. «Να το φέρεις πίσω» είπε.

Ακολουθήσαμε τον μακρύ διάδρομο έξω απ' το διαμέρισμα της Μαμί Ντακάντ. Σταχοδοχεία με άμμο ήταν στερεωμένα στους τοίχους και σβηστές μισοθαμμένες γόπες προεξείχαν απ' την άμμο. Η αποθήκη βρισκόταν στα μισά του διαδρόμου, δίπλα στη σκάλα που έβγαζε στην οροφή του ξενοδοχείου. Απ' την πυρωμένη ταράτσα, αν κοιτούσες προς τα βόρεια, έβλεπες τον δροσερό όγκο των βουνών του Ταύρου. Το όνομα αυτού του βουνού, στα τουρκικά, είχε δώσει ο παππούς μου ο Ζοζέφ στο ξενοδοχείο: Τόρος Οτέλ.

Η αποθήκη ήταν ένας ζεστός χώρος που μύριζε κλεισούρα και έβλεπε στην εσωτερική αυλή του ξενοδοχείου, η οποία έκαιγε σαν φούρνος. Βρήκαμε τακτοποιημένους σωρούς με φτηνά μυθιστορήματα της δεκαετίας του '70 λεκιασμένα από την αρμύρα, μάσκες καταδύσεων, παιδικά βατραχοπέδιλα, σχολικά τετράδια και ελέγχους της μητέρας μου. Κατόπιν, πάνω σε ένα μπαούλο είδα μερικά χαρτιά πιασμένα με έναν μεγάλο, σκουριασμένο συνδετήρα – γύρω στις εξήντα σελίδες λογιστικού κατάστιχου με στήλες για πιστώσεις, χρεώσεις και αθροίσματα. Ωστόσο, αν τούτο αποτελούσε κάποιου είδους έκθεση ή απολογισμό, δεν αφορούσε λογιστικά ζητήματα. Αντί για νούμερα, αράδες από κομφιούς, χειρόγραφους τουρκικούς χαρακτήρες κάλυπταν τις σελίδες.

Ο Φαίδων έριξε μια ματιά ενώ εγώ κοιτούσα πάνω απ' τον ώμο του. Μετά από λίγο, είπε ότι ο γραφικός χαρακτήρας πρέπει να ανήκε στον παππού μας. Ήταν η περιγραφή, είπε ο Φαίδων αργά, της σύλληψής του το 1942 και στη συνέχεια της φυλάκισής του. Κοιταχτήκαμε. Ξέραμε ότι σκαλίζαμε, ξεπερνώντας ίσως τα όρια, μια σκοτεινή γωνιά της ιστορίας της οικογένειάς. Ύστερα, συνεχίσαμε το διάβασμα. Ξεφυλλίζοντας πρόχειρα τις σελίδες, ο Φαίδων μού είπε τα βασικά σημεία της ιστορίας όσο καλύτερα μπορούσε· δυσκολευόταν να καταλάβει τα παλιομοδίτικα, αραβοπρεπή τουρκικά.

Ο Φαίδων μού ανέφερε τα εξής: το Μάρτιο του 1942 ο παππούς μου πήγε στην Παλαιστίνη για δουλειές. Πέρασε λίγο καιρό στην Ιερουσαλήμ, όπου γνωρίστηκε με κάποιους Παλαιστίνιους Άραβες και μια γυναίκα. Στο δρόμο του γυρισμού, τον συνέλαβαν οι Βρετανοί στα τουρκοσυριακά σύνορα. Τον πήγαν στη Χάιφα,

ύστερα στο βρετανικό αρχηγείο στην Ιερουσαλήμ και μετά τον φυλάκισαν κάπου αλλού μέχρι το τέλος του πολέμου. Ο Φαίδων δεν μπορούσε να καταλάβει τι είδους έγγραφο ήταν αυτό. «Μοιάζει να απευθύνεται στις τουρκικές αρχές» είπε ανασηκώνοντας τους ώμους.

Όταν γυρίσαμε στο διαμέρισμα της Μαμί Ντακάντ, η κομμώτρια καθάριζε και μάζευε τα σύνεργά της, ενώ η μητέρα μου έστρωνε τραπέζι για δώδεκα: κοτόπουλο, γεμιστές πιπεριές, ταμπουλέ, σαλάτα από αγγούρι και νεροκάρδαμο με σος λεμονιού, φασόλια, φακές με ρύζι, γιαούρτι, ψωμί. Ένας ολόκληρος σωρός από καρπούζια, σταφύλια και ροδάκινα περίμενε στην κουζίνα. Για τη γιαγιά μου και τον κοινωνικό της περίγυρο, τίποτα, ούτε καν τα χαρτιά, δεν είχε μεγαλύτερη σημασία απ' το φαγητό.

Όταν ανακοίνωσα τα νέα της μεγάλης μας ανακάλυψης στη μητέρα μου, εκείνη αντέδρασε με περιέργο τρόπο· εκτός δηλαδή από ένα ελαφρύ ανασήκωμα των φρυδιών, δεν αντέδρασε καθόλου. Σαν να μην με είχε ακούσει, συνέχισε να τοποθετεί τα πιρούνια και τα μαχαίρια στο τραπέζι. Απτόητος και συνεπαρμένος γύρισα στη γιαγιά μου και τη ρώτησα για το έγγραφο. «Μην μιλάς γι' αυτό» είπε κοφτά η μητέρα μου στα αγγλικά, μια γλώσσα που δεν μιλούσε η Μαμί Ντακάντ, «θα τη στενοχωρήσεις». Ήταν πολύ αργά. Η γιαγιά μου είχε ήδη δάκρυα στα μάτια. «*Le pauvre*» είπε, καθώς το πρόσωπό της γέμισε ζάρες και το χέρι της σηκώθηκε σε μια απελπισμένη χειρονομία σαν να εξηγούσε «*Le pauvre, il a beaucoup souffert*³».

«Βλέπεις;» είπε η μητέρα μου. «Βλέπεις τι έκανες;»

Έδωσα το κλειδί στη Μαμί Ντακάντ. Τα χαρτιά του Ζοζέφ Ντακάντ απόμειναν για μια ακόμα φορά κλειδωμένα και δεν θα τα ξανάβλεπα πριν περάσουν πολλά χρόνια.

Η πρώτη φορά που προσέγγισα τη ζωή του Ιρλανδού παππού μου, του Τζιμ Ο' Νιλ –και η πρώτη υποψία για το τι μπορεί να διαμόρφωσε τον απροσπέλαστο, σχεδόν ανυπόστατο πυρήνα της ζωής του– οφείλεται σε ένα επίσης τυχαίο γεγονός. Συνέβη στη Χάγη, στην πόλη όπου το 1970 εγκαταστάθηκε μόνιμα η οικογένειά μου, μετά από μια σειρά μεταναστεύσεων που για χρόνια μάς πετούσαν σαν μπίλια της ρουλέτας από τη Νότια Αφρική στη

Μοζαμβίκη, απ' τη Συρία στην Τουρκία και στο Ιράν. Στην τραπέζα, στο επάνω ράφι της βιβλιοθήκης, υπήρχε ένας δεμένος τόμος με τίτλο *Γράμματα του Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι*. Αν και στην εφηβεία είχα διαβάσει τα περισσότερα απ' τα βιβλία των γονιών μου, αυτό το συγκεκριμένο δεν με τραβούσε. Είχε ένα αυστηρό μαύρο εξώφυλλο και μια στρουφνή εισαγωγή από κάποιον Αβραάμ Γιαρμολίνσκι, ενώ ο ίδιος ο Ντοστογιέφσκι, ένας άνθρωπος με ανήσυχο βλέμμα και φαλακρίτσα, στη φωτογραφία του εξωφύλλου, που δεν είχα διαβάσει τίποτα δικό του, δεν φαινόταν ιδιαίτερα διασκεδαστικός. Η Χάγη, ωστόσο, είναι ένα μέρος όπου δεν συμβαίνει σχεδόν τίποτα, οπότε κάποια στιγμή πήρα στα χέρια μου τα *Γράμματα* και άρχισα να τα ξεφυλλίζω βαριεστημένα: έτσι βρήκα, παγιδευμένα ανάμεσα στις παχιές σελίδες του βιβλίου, δύο αποκόμματα εφημερίδας.

Το πρώτο έλεγε:

«Ο' ΝΙΑ (Κορκ και Άρντικιτ, Ένισκαν) – 6 Σεπτεμβρίου 1973, απεβίωσε στο Νοσοκομείο Σάουθ Ινφέρμαρι, ο Τζέιμς, αγαπημένος σύζυγος της Αϊλίν (το γένος Λιντς), Νταν Άρντ, Σάουθλοτζ, Μπράουνιγκστοουν Παρκ (Πρώτο Τάγμα, Πρώτη Ταξιαρχία του Κορκ, IRA). Η τεθλιμμένη σύζυγος και οι οικείοι. Κηδεύεται σήμερα (Σάββατο). Η νεκρώσιμη δέηση θα ψαλεί στις 2.30 στην εκκλησία της Παναγίας της Λούρδης, Μπάιλινλο, στο Κοιμητήριο του Αγίου Μιχαήλ, Μπλάκροκ».

Το δεύτερο ήταν ένα άρθρο με τίτλο «Για τις λέσχες του Κελτικού Αθλητικού Συλλόγου».

«Άγιος Βικέντιος. Με μεγάλη μας λύπη πληροφορηθήκαμε τον αδόκητο χαμό του αξιότιμου μέλους μας Τζιμ. Ο' Νιλ, την προηγούμενη εβδομάδα. *Beannacht De ar a anam*⁴.

»Επί σειράν ετών ο Τζιμ είχε εργαστεί με ιδιαίτερη αυταπάρανηση στο σύλλογό μας. Κατά καιρούς είχε καταλάβει διάφορες θέσεις, αλλά για εκείνον καμιά δουλειά δεν ήταν πολύ μεγάλη ή πολύ ταπεινή, προκειμένου για το καλό του Αγίου Βικεντίου. Είχε συνεισφέρει τα μέγιστα στον

αρχικό σχεδιασμό της δράσης μας, αλλά όταν ο σχεδιασμός αυτός απαιτήσε σκληρή δουλειά για την υλοποίησή του, ο Τζιμ ήταν πάντα πρώτος στην ανάληψη καθηκόντων. Στα είκοσι δύο χρόνια που τον γνώριζα απέδειξε ότι ήταν αληθινός Κέλτης. Χωρίς να ξεχνά στιγμή τον κελτικό μας πολιτισμό, ήταν ψυχή τε και σώματι αφοσιωμένος στην υπόθεση της Ενωμένης Ιρλανδίας. Ως χαρακτήρας ήταν ευθύς και άδολος. Πριν από δώδεκα χρόνια, θυμάμαι, δουλεύαμε μαζί. Μια μέρα εξέφρασα την απορία μου γιατί έδειχνε τόση ζωηρότητα και αφοσίωση στη δουλειά του. Μου απάντησε ότι ήταν ηθικά υποχρεωμένος να αποδώσει τα βέλτιστα για το μισθό που έπαιρνε. Αυτού του είδους την εντιμότητα και ευθύτητα έμαθα να περιμένω πάντοτε απ' αυτόν. Τέσσερις απ' τους γιους του, ο Μπρένταν, ο Πάτρικ, ο Κέβιν και ο Τέρι, είναι χρόνια τώρα αφοσιωμένα μέλη του συλλόγου μας. Εκ μέρους του Αγίου Βικεντίου, απευθύνω στη γυναίκα του και την οικογένειά του τα πλέον ειλικρινή μας συλλυπητήρια».

Το ξαφνικό ζωντάνεμα του παππού μου, για τον οποίο δεν ήξερα και δεν θυμόμουν σχεδόν τίποτα, προξένησε μέσα μου ένα σκίρτημα συγγενικής περηφάνιας. "Πρώτο Τάγμα, Πρώτη Ταξιαρχία του Κορκ, IRA". Κάτι το εξαιρετικά ελκυστικό κρυβόταν σ' αυτή την απλή και γεμάτη σιγουριά αναφορά στη στρατιωτική του θητεία και υπήρχε ποιητική δύναμη στη φράση "αληθινός Κέλτης". Για μένα, αυτά τα κείμενα ήταν απείρως γοητευτικά, σαν φωνές από τον γενναίο κόσμο του χέρλιγκ και της επανάστασης, που ήταν συναρπαστικά διαφορετικός απ' το αστικό και μακάριο περιβάλλον της Χάγης. Η συγκεχυμένη εικόνα που είχε πλάσει στο μυαλό μου για τον εξεγεγερμένο κόσμο του παππού μου ήταν επηρεασμένη απ' την εικόνα στο εξώφυλλο του βιβλίου *Guerilla Days in Ireland* του Τομ Μπάρι, μια φτηνή έκδοση απομνημονευμάτων που αποτελούσε παραφωνία ανάμεσα στα πολυγλωσσα λεξικά και τους τόμους της γαλλικής λογοτεχνίας της μητέρας μου. Ήταν η αναπαράσταση μιας ενέδρας του IRA κάποιου δειλινό σε έναν ερημικό δρόμο στο δυτικό Κορκ. Ο ουρανός είχε

χρώμα ρουμπινί, και η μέρα που βυθιζόταν στον ορίζοντα άφηνε πίσω της χρυσές ανταύγειες. Μια εφοδιοπομπή έκανε την εμφάνισή της, και αυτοί που περίμεναν να της επιτεθούν ήταν ένας κομφός αξιωματικός με μπλε στολή και γραβάτα, που κρατούσε πιστόλι στο χέρι, και δύο γεροδεμένα παλικάρια με τουφέκια και χοντροκομμένα πουκάμισα. Ήταν μια πολύχρωμη, σχεδόν μυθική σκηνή, σαν αγορίστικο κόμικ που μιλούσε για κρύες, περιπετειώδεις νύχτες και ατόφια ανδρεία.

Για το χέρλιγκ, απ' την άλλη μεριά, ήξερα αρκετά πράγματα. Το χέρλιγκ ήταν το πιο γρήγορο σπορ στον κόσμο και απαιτούσε τεράστια επιδεξιότητα και κότσια απ' τους παίχτες. Ήταν ένα άγριο παιχνίδι ακριβείας, στο οποίο μπορούσες να χτυπήσεις την μπάλα με τα πόδια, με τα χέρια ή με πεπλατυσμένα ραβδιά του χόκει προσπαθώντας να σκοράρεις σε ένα τέρμα παρόμοιο μ' εκείνο του ράγκμπι αλλά με δίχτυα σαν του ευρωπαϊκού ποδοσφαίρου. Επρόκειτο για ένα εξάισιο μακελειό. Ο πατέρας μου, ο Κέβιν Ο' Νιλ, είχε παίξει υψηλού επιπέδου χέρλιγκ για το σύλλογό του, τον Άγιο Βικέντιο, και για την κομητεία του, το Κορκ, χάνοντας τα μισά του δόντια και αποκτώντας ένα ολόκληρο πλέγμα από ουλές στο μέτωπο. Είχα παίξει κι εγώ το παιχνίδι στο χωράφι πίσω απ' το σπίτι της γιαγιάς και ήξερα πόσο μεγάλη ήταν η χαρά τού να ισοροπείς την μπάλα στο ειδικό μπαστούνι, το χέρλι, και να την εκσφενδονίζεις με ένα αδέξιο χτύπημα προς το αντίπαλο τέρμα. Οι Ο' Νιλ ήταν τρελαμένοι με τα σπορ. Έπαιζαν κελτικό ποδόσφαιρο –όπου ο πατέρας μου είχε εκπροσωπήσει για λίγο το Κορκ– και γκολφ, έκαναν κλασικό αθλητισμό και οι νεότεροι, τουλάχιστον, θείοι μου έπαιζαν αγγλικό ποδόσφαιρο και ράγκμπι. Το σπίτι της γιαγιάς Ο' Νιλ, η μονοκατοικία όπου έμενε απ' τη δεκαετία του '60 και μετά, έβριθε απ' τα βραβεία που είχαν κερδίσει οι εφτά γιοι της· όταν έμπαινες στην τραπεζαρία της, ήταν σαν να μπαίνεις στην αίθουσα τροπαίων της Ρεάλ ή της Μάντσεστερ Γιουνάιτεντ. Οι τοίχοι ήταν φορτωμένοι κορδέλες και μετάλλια, και το τζάκι γεμάτο από κύπελλα με ασημιές φιγούρες παιχτών του χέρλιγκ και του ποδοσφαίρου έτοιμων να σουτάρουν.

Αν εξαιρέσουμε αυτή την αγάπη για τα σπορ, ελάχιστα πράγματα ήξερα για τους Ο' Νιλ. Αντίθετα απ' τη Μερσίνα, όπου

είχα περάσει σχεδόν κάθε καλοκαίρι της ζωής μου, στο Κορκ πηγαινα πολύ σπάνια. Ο πατέρας μου είχε εννέα αδέρφια (τα ονόματά τους κατά σειρά ηλικίας ήταν: Τζιμ, Μπρένταν, Πάτρικ, Τέρι, Αν, Ντέκλαν, Άντζελα, Μαριάν, Φέργκους), που είχαν εννέα συζύγους και πάνω από τριάντα παιδιά, οπότε, ζώντας στην Ολλανδία, ήταν πρακτικά αδύνατον να τα γνωρίζω όλα. Γνώριζα το θείο Μπρένταν και την οικογένειά του, αλλά μετά απ' αυτόν τα πράγματα σκούραιναι. Οι θείες και οι θείοι μου ήταν εγκάρδιοι άνθρωποι, αλλά τους έβλεπα αναπόφευκτα σαν μακρινές φιγούρες μιας άλλης γενιάς, ενώ τα ξαδέλφια μου ήταν μεν άτομα της ηλικίας μου, αλλά δεν είχαμε επαφή. Δεν συνέβαινε το ίδιο με τα ξαδέλφια μου στην Τουρκία, που τα έβλεπα κάθε καλοκαίρι και που οι διαδρομές τους στους τομείς της ιατρικής, των οικονομικών, της οδοντιατρικής και της πληροφορικής ήταν πιο κοντά στο επαγγελματικό πλαίσιο μέσα απ' το οποίο είχα μάθει να βλέπω τον κόσμο. Και ενώ Ντακάντ έβρισκες στο Παρίσι, στη Νίκαια, στη Λωζάννη, στην Κωνσταντινούπολη, στη Λυών και στο Σαν Φρανσίσκο –η γνωστή διασπορά λόγω δουλειάς, σπουδών και γάμου– οι Ο' Νιλ δεν είχαν κάνει βήμα απ' το Κορκ.

Δέκα περίπου χρόνια αργότερα άνοιξα ξανά τα Γράμματα του Ντοστογιέφσκι. Οι νεκρολογίες ήταν ακόμα εκεί. Ασφαλώς ο πατέρας μου είχε λάβει τα αποκόμματα απ' τη μητέρα του, η οποία κόβει και αρχειοθετεί άρθρα εφημερίδων που της τραβούν την προσοχή. Συχνά, αυτά έχουν κάποια σχέση με τα εγγόνια της –τα μουσικά κατορθώματα του Σον, ο οποίος υπήρξε για λίγο αστέρας της ροκ, οι επιδόσεις του Σιάραν στην κολύμβηση, η φωτογραφία της Ντίρντρε στον ιππικό όμιλο, η μνεία στην Κλόντα στο περιοδικό του σχολείου της– αλλά εξίσου συχνά έχουν να κάνουν με την πολιτική. Βρίσκεις ανάμεσά τους άρθρα για τη φυλάκιση του θείου Μπρένταν επειδή αρνήθηκε να πληρώσει δημοτικά τέλη («Συνδικαλιστικό στέλεχος στη φυλακή», *Cork Examiner*)· για την κοινωνική υποστήριξη στους ανθρακωρύχους του νότιου Γιόρκσάιρ την εποχή της μεγάλης απεργίας των ανθρακωρύχων («Ένας λαός υπό κατοχή», *Irish Times*)· για την απόφαση της ιρλανδικής κυβέρνησης να πληροφορήσει τη βρετανική σχετικά με τα σχέδια του IRA να εξαπολύσει ένοπλο αγώνα στη Βόρεια Ιρλανδία («Η προδοσία

ενός λαού», *Irish Republican Bulletin*, 1957)· για τη ζωή και το θάνατο του Μείριντ Φάρελ, του εθελοντή του IRA που σκοτώθηκε απ' τις βρετανικές δυνάμεις στο Γιβραλτάρ («Από έφηβος νεοσύλλεκτος, σε ηγέτη της φυλακής», *Irish Times*).

Υπάρχει μια έντονη, σχεδόν κωμική αντίθεση ανάμεσα στην εμφάνιση και την καλοσύνη της γιαγιάς ως πολίτη, από τη μία, και τις μιλιταριστικές πολιτικές της αντιλήψεις, από την άλλη. Για να καταλάβει κανείς την αντίφαση, θα πρέπει να γνωρίζει ότι η γιαγιά έχει ύψος ένα και πενήντα και είναι η αποθέωση της φιλικότητας. Έχει λευκά κατσαρά μαλλιά, λαμπερά γαλάζια μάτια και ένα κοριτσίστικο, ακαταμάχητο γελάκι. Εκτός από μερικές κρίσεις ισχιαλγίας, η υγεία της είναι υποδειγματική. Σφύζει από ενεργητικότητα, την οποία διοχετεύει, τώρα που κοντεύει τα ενενήντα, στην οργάνωση διανομής φαγητού για ηλικιωμένους, στον εκκλησιασμό, στην προώθηση λαχειοφόρων αγορών για ευγενείς σκοπούς, σε επισκέψεις στους αρρώστους και προσευχές για φίλους και συγγενείς που βρίσκονται σε ανάγκη. Όλη την ημέρα, δέχεται τη μία επίσκεψη μετά την άλλη –γείτονες, παιδιά, παλιούς φίλους– στην κουζίνα, όπου τους σερβίρει λιχουδιές και τσάι με γάλα. Θυμάται τα γενέθλια των δέκα παιδιών της, των τριάντα έξι εγγονών και των ολοένα και περισσότερων δισέγγονών της και θυμάται όλους τούς κατά καιρούς γείτονές της καθώς και όλες τις αρρώστιες που τους βρήκαν ποτέ. Η αγάπη της για την οικογένειά της είναι ακλόνητη, και με κάποιο μαγικό τρόπο καταφέρνει να νοιάζεται για όλους μας ειλικρινά και ουσιαστικά. Παρακολουθεί όλα τα μεγάλα διεθνή γεγονότα στα οποία συμμετέχει η Ιρλανδία, απ' το Διαγωνισμό Τραγουδιού της Γιουροβίζιον ως το Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου και τα 5.000 μέτρα γυναικών στους Ολυμπιακούς. Είναι επίτιμο μέλος του Βρετανικού Συνδικάτου Ανθρακωρύχων της νότιας Ουαλίας (το 1984 φιλοξένησε απεργούς ανθρακωρύχους στο σπίτι της για μήνες ολόκληρους). Μποϊκοτάρει μαγαζιά όπως το πολυκατάστημα Ντανς, γιατί έσπασε το εμπόργκο της Νότιας Αφρικής και μεταχειρίζεται με άσχημο τρόπο τούς υπαλλήλους του. Υποστηρίζει ανυποχώρητα την υπόθεση της Ενωμένης Ιρλανδίας. Είναι βετεράνος της ρεπουμπλικανικής οργάνωσης γυναικών Κούμαν να Μαν⁵. Έχει

προσφέρει άσυλο στους πιο τρανταχτούς καταζητούμενους της χώρας. Έχει κρύψει όπλα κάτω απ' τα σανίδια του πατώματος.

Όταν ξαναγύρισα στα αποκόμματα για τον Τζιμ Ο' Νιλ, είχα ήδη αρχίσει να προβληματίζομαι για τα παράλληλα μπλεξίματα των παππούδων μου. Αυτό με έκανε να προχωρήσω στο κείμενο των *Γραμμάτων του Ντοστογιέφσκι* και να διαβάσω την εισαγωγή του κυρίου Γιαρμολίνσκι: ο Ντοστογιέφσκι δεν είχε κι ο ίδιος κάποια πολιτικά μπερδέματα; Εξακολουθούσα να γνωρίζω ελάχιστα πράγματα για τον Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι. Ασφαλώς δεν ήξερα, ώσπου το έμαθα απ' τον κύριο Γιαρμολίνσκι, ότι τον Απρίλιο του 1849 ο Ντοστογιέφσκι συνελήφθη και φυλακίστηκε στο Φρούριο Πέτρου και Παύλου με την κατηγορία ότι «συμμετείχε σε συζητήσεις για την αυστηρότητα της λογοκρισίας: ότι το Μάιο του 1849 διάβασε σε μια συγέντρωση το ανατρεπτικό γράμμα του Μπιελίνσκι στον Γκόγκολ· ότι το διάβασε στο σπίτι του Ντούροφ και ότι το έδωσε στον Μονμπέλι να το αντιγράψει: ότι στου Ντούροφ άκουσε να διαβάσουν διάφορα άρθρα». Το Δεκέμβριο του 1849, στα είκοσι οχτώ του χρόνια, ο Ντοστογιέφσκι καταδικάστηκε στην ποινή του θανάτου. Το ευτύχημα ήταν ότι η απόφαση ανεστάλη δευτερόλεπτα πριν απ' τον τουφεκισμό του· το δυστύχημα ήταν ότι μετατράπηκε σε τέσσερα χρόνια καταναγκαστικών έργων στη Σιβηρία.

Ένα ρίγος με διαπέρασε: τα αποκόμματα και το βιβλίο όπου τα είχα βρει είχαν ένα κοινό μοτίβο: τον πολιτικό ριζοσπαστισμό και την απώλεια της ελευθερίας. Άνοιξα το βιβλίο σε ένα γράμμα που είχε γράψει ο Ντοστογιέφσκι στον αδελφό του Μιχαήλ στις 22 Φεβρουαρίου 1854, όταν είχε πια εκτίσει την ποινή του και, για πρώτη φορά μετά από χρόνια, είχε τη δυνατότητα να γράψει. Σ' αυτή τη μακροσκελή και αποσπασματική επιστολή που εκφράζει ένα ετερόκλητο μίγμα ανησυχιών και αναγκών, ο Ντοστογιέφσκι περιέγραφε τις συνθήκες της φυλάκισής του και τα βάσανα που είχε περάσει. Με το νευρικό και ακατέργαστο στίλ της, η αφήγησή του ήταν βαθιά συγκινητική και για μια στιγμή με μετέφερε νοερά στη σκοτεινή εποχή της φυλάκισης των παππούδων μου. Για πρώτη φορά, αν και μόνο στιγμιαία, αναστατώθηκα καθώς συνειδητοποίησα την εγκατάλειψη που πρέπει να είχαν νιώσει και για πρώτη φορά, συγκλονισμένος, ένιωσα τον πόνο τους.